

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 165.171-029:3]:343.226:165.212
DOI:10.17721/sophia.2020.15.1

Ю. Г. Борейко, д-р філос. наук, доц.
Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна
ORCID: 0000-0002-0786-8764
e-mail: yboreiko71@gmail.com

СОЦІОКУЛЬТУРНА ДЕТЕРМІНАНТА ФЕНОМЕНУ СИМВОЛІЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Аналізуються соціокультурна основа конституювання символічного простору, зміст феномену символічного насильства, культурно-символічний потенціал об'єктів топоніміки. Встановлено, що практики символічного насильства полягають у конструюванні системи суб'єктивних координат шляхом нав'язування правил, значень, смислів, цінностей, які набувають самоочевидного характеру. Перейменування топонімії демонструє зв'язок між соціальними умовами, в яких воно здійснюється, та реакцією суб'єкта соціальних відносин на зміни в топонімічному просторі.

Ключові слова: соціальний простір, суб'єкт, габітус, символічне насильство, трансформація, об'єкт топоніміки.

Постановка проблеми. У соціогуманітарному дискурсі не втрачає актуальності тема трансформацій символічного простору соціальної системи, що має відображення, зокрема, у проблемі символічного насильства, яка концентрує зусилля науковців на протидії борстві знаків, символів, мови, ритуалів. Дослідження цієї проблеми передбачає вивчення феномену символічного насильства у взаємозв'язку з іншими соціальними явищами та процесами.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми, що стосуються функціонування практик символічного насильства, сутності габітусу як сукупності схем сприйняття дійсності та конструювання ідентичностей, є предметом дослідження Ж. Бодрійяра, П. Бергера, П. Бурдьє, Е. Гідденса, Н. Еліаса, С. Жижека, А. Здравомислова, Е. Кассіра, Дж. Т. Лукмана, Ж.-К. Пассерона, С. Поцелуєва, П. Рікера, М. Фуко.

Так, символічне насильство визначається науковцями як сукупність неявних способів нав'язування смислів та значень, які слугують для легітимації та відтворення різноманітних форм соціального панування [7, с. 104]. На думку П. Бурдьє, відносини підпорядкування-панування в соціальній системі полягають переважно в можливості нав'язування правил гри, системи значень, ієрархії цінностей, які набувають безапеляційного самоочевидного характеру [6, с. 19]. Йдеться, отже, не стільки про інструменти формальної синхронізації ритмів і навіть поглядів, скільки про глибоке засвоєння форм мислення, які не можна піддати сумніву з опорою на них самих.

Незважаючи на масив науково-теоретичних праць, присвячених розгортанню символічного простору соціальної системи, існує низка проблем, що потребують більш детального вивчення. Зокрема, на наш погляд, необхідно сконцентрувати увагу на трансформаціях смислового потенціалу об'єктів культурно-символічного середовища.

Отже, **метою** статті є з'ясування ролі символічного насильства у конструюванні соціальної системи, що передбачає вирішення таких завдань: 1) розкриття сутності феномену символічного насильства; 2) аналіз соціокультурного підґрунтя конституювання символічного насильства; 3) розкриття характеру застосування практик символічного насильства у соціальному просторі на прикладі перейменування топонімів.

Виклад основного матеріалу. У повсякденному житті формування моделі світу індивіда, характеру його поведінки, орієнтації в історичному та соціальному просторі, пристосовування до навколишнього середовища відбувається у тому числі за допомогою символів. Очевидно, що у суб'єкта, що перебуває у просторі менталь-

них структур, які лежать в основі символічного сприйняття світу, формується відповідний понятійний горизонт. Символічне постає полем боротьби, що виявляється у встановленні "меж", протистояння різноманітних значень і типів сприйняття, об'єктом боротьби, оскільки значення виступають засобами (від)творення влади.

Оскільки визнання легітимності влади передбачає несвідоме прийняття панівних значень і цінностей, то йдеться про структурний примус, тобто "символічне насильство", яке здійснюється за посередництвом габітусу як сукупності схем сприйняття дійсності, що формується у результаті досвіду соціалізації у певній соціальній позиції та продукує певні уявлення і поведінку.

Символічне насильство здійснюється з метою зміни сприйняття відносин підпорядкування-панування шляхом нав'язування істини, ідей, цінностей, установок, що не зазнають критики і не піддаються сумніву. Створення та відбір значень, які нав'язуються й об'єктивно визначають культуру соціальної спільноти, мають довірливий характер, оскільки, за П. Бурдьє, структуру і функції групи чи класу не можна вивести з одного лише універсального, психічного, біологічного чи духовного принципу, оскільки відсутній будь-який внутрішній зв'язок, що з'єднає їх з природою речей або людини [6, с. 25].

Символічне насильство доцільно розглядати в категоріях практик, що передбачає вивчення його агентів, тобто виробників та продукованих ними практик, а також соціальних контекстних структур – соціальних полів, дискурсів, фреймів. Дослідження практик за допомогою концепції структуралістського конструктивізму П. Бурдьє у категоріях габітусу та позиції-диспозиції як його складових у різних соціальних полях дає змогу стверджувати, що примусова логіка феномену символічного насильства реалізується у практиках нав'язування і спротиву.

Загалом у співвідношенні нав'язування і спротиву прихований насильницький характер феномену символічного насильства. Нав'язування – це різновид включення в габітус споживача символів і значень, які продукуються виробником, реалізуючись у комбінації різноманітних способів, зокрема впровадження у повсякденність, практичне освоєння тощо. З найменшим спротивом нав'язування втілюється в дитячому віці, протягом первинної соціалізації та на початковій стадії перебування агента в новому полі, тобто на ранніх етапах формування габітусу.

Якщо нав'язування постає інструментальним процесом символічного насильства, який завжди зіштовхується з протидією, то спротив можна визначити як габітуалізовану реакцію споживача на процес нав'язування значень та символів, яка реалізується у вигляді реаль-

ної протидії, сприяння реалізації процесам символічного насильства і відсутності суттєвих проявів протидії. Спротив символічному насильству виявляється на рівні індивіда, групи, організації, соціального інституту, спільноти тощо [2, с. 93–94].

Символічне насильство набуває системних рис завдяки процесу легітимації, яка, за П. Бергером і Т. Лукманом, означає способи пояснення та оправдання соціальних відносин, їх когнітивну і нормативну інтерпретацію [1]. У рамках теорії соціального конструювання реальності, легітимація генералізує об'єктивовані й інституціоналізовані відносини, створює нові значення, що сприяють інтеграції значень, які вже властиві інституціональним процесам.

Отже, практики символічного насильства значною мірою нівелюють проблему множинності інтерпретацій. У цьому контексті символ постає важливим фактором керованого і контрольованого характеру сприйняття інформації, у чому й виявляється значення символу як інструмента комунікації. Повсякденні форми взаємовідносин вплетені у символічну систему, в якій комунікують значення та смисли.

Структурування соціального простору, за П. Бурдьє, відбувається, з одного боку, за допомогою соціальних відносин, які об'єктивно існують, з іншого – суб'єктивних уявлень індивідів про навколишній світ. Формування типу соціального простору визначається, зокрема, взаємною близькістю соціальних феноменів, що утворюють множинну причинно-наслідкових зв'язків. На думку П. Бурдьє, агенти здатні спонтанно орієнтуватися у соціальному просторі й відносно адекватно реагувати на ситуації та події, формувати вміння та навички у процесі соціалізації. Поступово це призводить до структурування уявлень і продукування практик, за посередництвом яких агенти соціального процесу впливають на зміну соціальної структури. З огляду на це, систему стійких диспозицій як схильності до сприйняття, мислення та дії у конкретній ситуації, які переважно несвідомо засвоєні індивідами в результаті об'єктивних умов існування, П. Бурдьє визначив як габітус, що включає засвоєні правила і норми, традиції, манери поведінки, тілесні диспозиції, які відрізняють представника соціальної групи, класу, етносу, нації від інших [5, с. 23].

Можна стверджувати, що габітус – особливе ідеальне соціокультурне утворення, комплекс поведінкових програм, реалізація яких забезпечує його відтворення. Така інтерпретація габітусу дає змогу вбачати в ньому механізм зв'язку індивіда з історичною пам'яттю, яка завдяки традиції зберігає та відтворює габітус, що забезпечує присутність досвіду, котрий краще від усіх правил і норм, гарантує тотожність та постійність практик у часі [4, с. 105].

Отже, аналіз об'єктивних структур різноманітних соціальних просторів передбачає виявлення генези ментальних структур індивіда, через призму яких він сприймає соціальний простір, а також залежить від з'ясування розвитку соціальних структур та їх історичної зумовленості [3, с. 28]. Людина є носієм соціокультурного коду і, водночас, соціальним агентом, який уплетений у соціальний простір, де посідає певну позицію та залучений у процес соціокультурних взаємодій.

Як бачимо, габітус є структурованим досвідом, що відібраний обставинами, втілений в уявленнях, виражається у практиках та призначений для відтворення. Водночас габітус дає змогу виявити взаємозумовлений характер впливу соціокультурних традицій на трансформацію соціального простору внаслідок інституційних перетворень. Іншими словами, крім системних характеристик утворення соціального простору габітус включає культу-

рно-символічні фактори, які переважають у свідомості індивіда протягом певного періоду суспільно-історичного розвитку та поєднують індивідуальність людини і неповторність спільноти, до якої вона належить.

Отже, габітус виступає категорією, яка поєднує усвідомлення ментальних структур, завдяки яким суб'єкт сприймає світ і об'єктивних елементів, що дають змогу бути влаштованим у ситуацію та конструювати практики. Значення габітусу різко зростає в умовах перехідного суспільства, що супроводжується переоцінкою численних історичних подій, оскільки спадковість, яка забезпечується габітусом, оберігає суспільство від культурного шоку, підтримує баланс притаманних цьому суспільству цінностей.

Як сукупність соціокультурного досвіду, носіями якого є члени спільноти, габітус визначає культурно-символічне середовище, задає пріоритетні цінності, відображає особливості розвитку та функціонування соціальних інститутів у конкретному історико-культурному контексті, виступаючи підґрунтям практик символічного насильства.

Застосування практик символічного насильства яскраво ілюструються на прикладі перейменування об'єктів топоніміки, що виступають маркерами змін у символічному просторі суспільства. Об'єкти топоніміки постають не лише важливою складовою символічного простору, а й частиною культурно-історичного дискурсу, чим пояснюється постійний інтерес до цього сегмента соціокультурного життя. Так, об'єкти топоніміки маркують простір проживання суб'єктів, утверджують або змінюють людські взаємовідносини, свідчать про місце певних соціальних груп у суспільстві. Топоніми беруть участь у структуруванні соціального простору, що виявляється у розмежуванні громад та соціальних груп, маскуванні геттоїзації або елітизації районів міста тощо. Включені у повсякденне життя індивідів об'єкти топоніміки постають своєрідною проекцією фізичного простору на символічний, відображенням символічного у фізичному. Просторово-часові характеристики топонімів включають символи та символічні системи в їх кореляціях, що виступають важливими параметрами ідентичності суб'єкта або спільноти.

Об'єкти топоніміки утворюють функціональний і смисловий простір, маючи певне значення у системі його взаємодій. Об'єкт топоніміки виступає своєрідним перехрестям, що поєднує кілька систем – фізичний і соціальний простір, простір соціальних взаємодій, знаково-смисловий простір. Відтак крім звичної для географічної топології просторовості об'єкт топоніміки виступає перетином соціальних відносин.

Варто зауважити, що конструювання топонімичного простору спирається на соціокультурне середовище, в яке вписані об'єкти топоніміки. Сприйняття трансформації смислів топонімів ускладнюється в умовах полікультурного характеру соціального простору, який охоплює соціокультурні та ментальні особливості регіонів. Неоднозначний перебіг процесів перейменування об'єктів топоніміки спонукає до осмислення спричинених ними нових конфігурацій соціального простору і трансформації соціальних відносин.

Характер змін у топонімичному просторі чітко прослідковується у процесах, пов'язаних із декомунізацією. Результатом першої хвилі декомунізації на початку 90-х років ХХ ст. було повернення значної кількості історичних назв топонімичних об'єктів. Проте перейменування торкнулося лише окремих міських та селищних топонімичних об'єктів і практично не стосувалося назв населених пунктів. На відміну від західних регіонів країни, де майже відразу зникли всі пов'язані з комуністич-

ним минулим назви, у решті областей радикального перейменування не відбулося.

У рамках нової хвилі декомунізації, яка триває з 2015 р., спротив частини суспільства процесам зміни назв об'єктів топоніміки пояснюється, з одного боку, впливом політичних маніпуляцій, з іншого – наслідком конфлікту ідентифікацій, що зумовлений розбіжностями у баченні певною кількістю суб'єктів вектору розвитку держави та необхідності соціально-структурних змін. У засобах масової інформації активно висвітлюються громадські акції, публічні коментарі, дискусії, що набули загальнонаціонального масштабу, щодо перейменування міст, проспектів, вулиць, тривають законодавчі процедури, пов'язані із зміною назв областей. Переважна більшість таких питань врегульовуються у судовому порядку, проте перейменування окремих топонімічних об'єктів блокується на рівні міської ради [9].

Очевидно, що топоніми постають об'єктивними фактами у сприйнятті дійсності представниками кількох поколінь. Перейменування топонімів порушує цю логіку, оскільки для майбутніх поколінь нова назва матиме інше символічне значення. Йдеться про протистояння ціннісних систем у координатах "своє – чуже", які задають фундаментальну соціокультурну орієнтацію суб'єктів соціального простору. Нав'язане минуле може мати загрозливі форми, оскільки, за висловом П. Рікера, зіставлення свого й чужого сприяє або зміцненню власної ідентичності, або її зміні та руйнації [8, с. 330].

Як бачимо, об'єкти топоніміки виступають еталоном повсякденних практик, які зумовлюють низку ознак ідентифікації внаслідок взаємовідносин суб'єкта з навколишньою дійсністю. Конфлікт ідентифікацій, що виникає внаслідок перейменування об'єктів топоніміки, пов'язаний із проблемою визначення суб'єктом своєї етнічної або громадянської належності.

Висновки. Таким чином, з'ясування специфіки трансформаций соціального простору, зумовлених практиками символічного насильства, передбачає врахування механізмів включення суб'єкта у культурно-символічне середовище. Соціокультурним підґрунтям формування символічного простору є габітус як сукупність пізнавальних стратегій, програм сприйняття і поведінки, сформованого досвіду, що зумовлює появу інкорпорованих схем та формату повсякденних практик. Символічне насильство передбачає трансформацію світогляду соціальних суб'єктів, формування уявлень про природну самооче-

видність об'єктів та явищ. Надання значенням і смислам легітимного характеру є способом пояснення й обґрунтування соціальних відносин, їх пізнавального та нормативного тлумачення. Об'єкти топоніміки виступають еталоном повсякденних практик і важливим елементом ідентифікації індивіда та спільноти. Зміни в топоніміці зумовлюють перешкоди у визначенні меж між своїм і чужим, формуючи підґрунтя для конфлікту ідентифікацій.

Список використаних джерел

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. – М. : Медиум, 1995. – 323 с.
2. Бойко Д. Символическое насилие как объект социологического исследования: категоризация и операционализация / Д. Бойко // Вісник Харків. нац. університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи". – 2016. – Вип. 37. – С. 91–95.
3. Бурдые П. Начала=Chses dites / П. Бурдые. – М. : Sosio Logos, 1994. – 285 с.
4. Бурдые П. Практический смысл / П. Бурдые. – СПб. : Алетейя, 2001. – 562 с.
5. Бурдые П. Структуры, габитус, практики. Современные социальные теории / П. Бурдые. – Новосибирск, 1998. № 1 (2). – С. 21–28.
6. Бурдые П. Воспроизводство: элементы теории системы образования / П. Бурдые, Ж.-К. Пассерон. – М. : Просвещение, 2007. – 267 с.
7. Здравомыслов А. Г. Поле социологии в современном мире / А. Г. Здравомыслов. – М. : Логос, 2010. – 410 с.
8. Рикер П. История и истина / П. Рикер. – СПб. : Алетейя, 2002. – 400 с.
9. У Харкові знову з'явився проспект Жукова – рішення міськради. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-prospekt-zhukova/30455753.html> (дата звернення: 21.08.2020).

References

1. Berger P., Lukman T. Socialnoe konstruirovaniye realnosti. Traktat po sociologii znaniya. Moskva : Medium, 1995. 323 s.
2. Bojko D. Simvolicheskoe nasilie kak obekt sociologicheskogo issledovaniya: kategorizaciya i operacionalizaciya // Visnik Harkivskogo nacionalnogo universitetu imeni V. N. Karazina. Seriya "Sociologichni doslidzhennya suchasnogo suspilstva: metodologiya, teoriya, metodi". 2016. Vyp. 37. S. 91-95.
3. Burde P. Nachala=Chses dites. Moskva : Sosio Logos, 1994. 285 s.
4. Burde P. Prakticheskij smisl. Sankt-Peterburg : Aleteja, 2001. 562 s.
5. Burde P. Struktury, gabitus, praktiki. Sovremennye socialnye teorii. Novosibirsk, 1998. № 1 (2). S. 21-28.
6. Burde P., Passeron, Zh.-K. Vosproizvodstvo: elementy teorii sistemy obrazovaniya. Moskva : Prosveshenie, 2007. 267 s.
7. Zdravomyslov A. G. Pole sociologii v sovremennom mire. Moskva : Logos, 2010. 410 s.
8. Riker P. Istoriya i istina. Sankt-Peterburg : Aleteja, 2002. 400 s.
9. U Kharkovi znovu z'iyavysia prospekt Zhukova – rishennia miskrady. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-prospekt-zhukova/30455753.html> (data zvernennia 21.08.2020).

Надійшла до редколегії 28.06.20

Ю. Г. Борейко

Волынский национальный университет имени Леси Украинки, Луцк, Украина

СОЦИОКУЛЬТУРНАЯ ДЕТЕРМИНАНТА ФЕНОМЕНА СИМВОЛИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ

Анализируются социокультурное основание конституирования символического пространства, содержание феномена символического насилия, культурно-символический потенциал объектов топонимии. Установлено, что практики символического насилия состоят в конструировании системы субъективных координат путем навязывания правил, значений, смыслов, ценностей, приобретающих самоочевидный характер. Переименование топонимов демонстрирует связь между социальными условиями, в которых оно осуществляется, и реакцией субъекта социальных отношений на изменения в топонимическом пространстве.

Ключевые слова: социальное пространство, субъект, габитус, символическое насилие, трансформация, объект топонимии.

Yurii Hryhorovych Boreiko

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

SOCIOCULTURAL DETERMINANT OF THE SYMBOLIC VIOLENCE PHENOMENON

The article analyzes the sociocultural basis of constituting the symbolic space, the content of the symbolic violence phenomenon, the cultural and symbolic potential of the toponymics objects. It is established that practices of symbolic violence consist in constructing a system of subjective coordinates by imposing rules, senses, meanings, values that become self-evident.

Symbolic space encompasses the collective consciousness of the socio-cultural community and has the ability to form a system of subjective coordinates where the individual's life activity unfolds. The intelligibility of symbolic space is conventionally established, which is provided by the process of socialization. Pursuing the goal of domination, hegemony, coercion, symbolic violence moves the real confrontation into a symbolic environment, directing the influence on the mental structures of the social subject. Giving to senses and meanings a legitimation character is a way to explain and substantiate social relations, their cognitive and normative interpretation.

Accumulating the experience of community coexistence throughout its history, habitus is a set of dispositions that motivate an individual to a certain reaction or behavior. Habitus, which generates and structures practices, combines the individual tendency of the actor to act adequately to the situation, the interaction of actors in the community, and the interaction of the community and each of its members with reality. As a historically

changing phenomenon, habitus determines the nature of interactions between individuals whose communication skills are consistent with the functioning of social institutions.

An important component of the symbolic space and part of the cultural and historical discourse are the objects of toponymics, which explains the constant ideological and political interest in this segment of socio-cultural life. Objects of toponymics act as a marker of ordering social space, a tool for including the subject in socio-spatial landscapes. The renaming of toponyms demonstrates the connection between the social conditions in which it takes place and the reaction of the social relations entity to changes in the toponymic space.

Keywords: social space, subject, habitus, symbolic violence, transformation, object of toponymics.

УДК 322(477)

DOI:10.17721/sophia.2020.15.2

**М. В. Волошин, магістр права, студент
Київська духовна академія, Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8969-4453
e-mail: woloshyn.upc@gmail.com**

ДЕРЖАВНО-КОНФЕСІЙНІ ВІДНОСИНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАУКОВОГО ОБҐРУНТУВАННЯ

Розглянуто проблематику правового регулювання та наукового обґрунтування державно-конфесійних відносин. Описано існуючі доктринальні підходи до визначення поняття "державно-конфесійні відносини". Наведено авторське визначення державно-конфесійних відносин як різновиду міжінституційних відносин, що характеризуються наявністю юридичного та фактичного зв'язку між релігійними організаціями і державою. Зазначається, що наявність законодавчого визначення права на свободу світогляду і віросповідання дає змогу релігійним організаціям визначати рамки своєї діяльності відповідно до нормативно-правових приписів. Висловлено думку про те, що у сучасному суспільстві виникає гостра потреба у законодавчому визначенні правового положення релігійних організацій як суб'єктів права.

Значну увагу приділено проблемам законодавчого регулювання діяльності релігійних організацій. Враховуючи термінологічну недосконалість Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" і відсутність у ньому окремої статті з визначенням термінів, автором наводяться власні дефініції понять "релігійна організація", "релігійне об'єднання", "релігійна установа" і "релігійна громада", якими має користуватись законодавець при визначенні правового положення релігійних організацій в Україні. Висловлюється думка про те, що існування єдиного підходу до законодавчої термінології дасть можливість здійснювати ефективне правове регулювання релігійної сфери суспільного життя.

Ключові слова: правове регулювання, релігійне регулювання, державно-конфесійні відносини, релігійна організація, релігійне об'єднання, релігійна установа, релігійна громада.

Проблематика ефективної взаємодії правового та релігійного регулювання у відносинах між державою та релігійними організаціями наразі не втрачає своєї актуальності. Розглядаючи особливості державно-конфесійних відносин, неможливо оминати проблему співвідношення меж державного та релігійного впливу на релігійну сферу суспільного життя. Як нами було зазначено, за сферою релігійного регулювання релігійні відносини поділяються на внутрішні і зовнішні. Державно-конфесійні відносини, на рівні з міжконфесійними, виступають складовою зовнішніх релігійних відносин. У нормативно-правових актах визначається порядок державної реєстрації релігійних організацій, загальний порядок набуття та використання майна, необхідного для здійснення їх статутної діяльності, порядок отримання релігійними організаціями земель у власність чи постійне користування тощо. Також на законодавчому рівні визначаються права та обов'язки релігійних організацій та їх членів як учасників правовідносин, встановлюються загальні рамки, в межах яких вони можуть здійснювати культуру та позакультуру релігійну діяльність.

Важливе місце в державному правовому регулюванні релігійної сфери суспільного життя має займати законодавча регламентація підстав можливих обмежень у реалізації особами свого права на свободу світогляду і віросповідання. Так, статтею 9 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод передбачено, що свобода сповідувати свою релігію підлягає лише тим обмеженням, що передбачені законом і є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах суспільної безпеки, для охорони суспільного порядку, здоров'я чи моральності або для захисту прав і свобод інших осіб [1]. Держави, які ратифікували згадану Конвенцію, мають привести своє законодавство у відповідність зазначеним вимогам та неухильно їх дотримуватись.

Проблема надання можливості державі втручатись у внутрішні релігійні відносини наразі не втрачає своєї дискусійності. Можливість надання такого права світській владі неоднозначно сприймається різними релігіями, а також – різними конфесіями в межах однієї релігійної течії. Яскравим прикладом цього може слугувати відмінність у поглядах на дане питання між православною та католицькою церквами, з одного боку, і протестантськими церквами – з іншого. У православної церкви часів Візантійської імперії право на втручання у механізм релігійного регулювання могло формально надаватись імператорові, який сповідував православну віру [2, с. 36]. Такий характер відносин між світською та духовною владою ліг в основу "симфонічної" моделі державно-конфесійних відносин. Однак фактично погляди візантійського імператора носили для єпископату церкви лише рекомендаційний характер і достатньо обґрунтованою вважається позиція щодо неможливості втручання держави у справу церковного управління. Дещо інша ситуація мала місце у Російській імперії синодального періоду. Прийняття імператором Петром I "Духовного регламенту" надало світській владі широкі можливості для практично необмеженого втручання у внутрішні релігійні відносини. Християнських правителів Російської імперії того часу через такий характер релігійної політики називали "єпископами єпископів" [3, с. 342, 344].

Релігійна доктрина католицької церкви у питанні про можливість втручання світської влади у внутрішню релігійну діяльність збігається з православною. Натомість протестантські богослови допускають визнання за державою законодавчої функції у сфері внутрішньоцерковного управління. Таку тенденцію можна пояснити тим, що протестантська теологія не сакралізує церкву як соціальний інститут, що має ієрархічну систему управління, а проповідує християнську віру як персональну чесноту, що належить особистості [2, с. 35]. За таких умов церква